

הרב אלעד אליהו

קטן בעדות אשה

ראשי הפרקים

- א. פתיחה
- ב. מת פלוני – חשש משחק
- ג. עדות בקטן
- ד. דין הנשים
- ה. שיטת הטור
- ו. רמב"ם, ב"י ושו"ע
- ז. בית שמואל
- ח. גיל הקטן
- ט. דין לאלתר ולהעיד בגודלם

א. פתיחה

משנה יבמות קכא, ב:

אפילו שמע מן הנשים אומרות (רש"י – שלא היו מתכוונות להעיד ומסיחות לפי תומן). מת איש פלוני – דיו. ר' יהודה אומר: אפי' שמע מן התינוקות אומרים הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני. בין שהוא מתכוין, ובין שאינו מתכוין; ר' יהודה בן בבא אומר: בישראל – אע"פ שהוא מתכוין, ובעובד כוכבים אם היה מתכוין – אין עדותו עדות.

גמ'. ודלמא לא אזלי! (איך אנו סומכים על אמירת קטנים "אנו הולכים" הרי אולי הם לא ילכו) אמר רב יהודה אמר שמואל: דקאמרי הרינו באין מלספוד ומלקבור את איש פלוני. ודלמא קמצא בעלמא שכיב ליה, ואסיקו ליה על שמיה! (עדיין יש מקום לחשוש שמא קברו נמלה שהם קראו לה בשם זה) דקאמרי כן וכן רבנן הוו התם, כן וכן ספדני (=כוכ"ס) הוו התם.

והתוס' כתבו שלפי דברי הגמ' יש לקרא את המשנה "הרי אנו הולכים לביתנו שבאנו מלספוד ומלקבור את פלוני".

המשנה מכשירה אמירה שלא נאמרה כדרך עדות אלא בדרך סיפור כש"מסיח לפי תומו" (=מסל"ת). ובאופן כללי אפשר לחלק את המשנה

לשלשה חלקים נשים, קטנים וגויים, כאשר לכל קבוצה יש דינים מיוחדים. אולם בהמשך נראה שהבנתנו את שאר חלקי המשנה תשפיע על באור דינו של הקטן.

וכדי להבין את דין המשנה בקטן נתמקד בארבע נקודות (לא לפי הסדר).

1. האם חז"ל הכשירו את עדות הקטן להתיר עגונה, כמו שהכשירו עדים פסולים אחרים או שהשאירו אותו על עיקר דינו שאינו יכול להעיד. ורק במסל"ת נקבל דבריו.
2. האם בכל אמירה של קטן אנו נחשוש שאמר דבריו מחמת משחק ששיחק.
3. מהו גילו של קטן שעליו מדברת המשנה. האם כוונת המשנה לקטן בדעת או בשנים?
4. האם נאמן אדם להעיד, כשהגדיל, מה שראה בקטנותו?

ב. מת פלוני – חשש משחק

המשנה התייחסה רק לאמירת קטנים "באנו מקבורת..." ועל אמירה זו מצריכה הגמרא שיוסיפו אמירת כו"כ ספדנים וכו' מחשש משחק. אולם במשנה יש עוד סגנון אמירה "מת פלוני." ובראשונים נחלקו מה דינה של אמירה זאת.

יש שכתבו שיש חילוק בין האמירות, דכאשר הקטנים מספרים ממעשה עצמם רק אז יש חשש שיספרו ממשחק שעשו. אולם כאשר אינם מספרים אלא אומרים אמירה סתמית—"מת פלוני" אין אנו חוששים למשחק וגם אם לא יאמרו כו"כ נקבל אמירתם.

יש שכתבו שרק כאשר הקטן מספר ממעשה עצמו אפשר להאמין לו וגם אז אנו חוששים למשחק. אבל אם יאמר סתם מת פלוני אין לנו שום בסיס להאמין לו.¹

¹ היש"ש (יבמות פרק טז סימן יד) רצה לומר כך אך חזר בו מחמת דברי הראב"ן וראב"ה (המובאים בתרומת הדשן סימן רכ) שמתירים כל מסל"ת בקטן. וכן הבין דבריו בספר חן טוב (סימן יז ס"ק נב), אבל בשו"ת מנחת יצחק (חלק ב סימן קיט) הביא דבריו ללא חזרתו. ובשו"ת מהרח"ש (קונטרס עיגונא דאתתא דף ח ע"ג) כתב בפשיטות שזו דעת השו"ע והרמב"ם.

ויש שכתבו שאין חילוק באמירות הקטן ובכל אמירה או נחוש למשחק, ורק אם יאמר כוכ"ס נקבל דבריו.

על הצד שנאמר שקטן נאמן בבואו להעיד בבי"ד אפשר לומר שרק כאשר הקטן מסל"ת צריך שיהיו פרטים נוספים (כוכ"ס) על מנת שלא נחוש למשחק. אולם כאשר יבוא לבי"ד או מניחים שיאמר דברים רציניים, ולא נחשוש שיאמר לדיינים סיפור על משחק.

ג. עדות בקטן

מחלוקת נוספת בין הראשונים האם קטן נאמן רק כאשר מסיח לפי תומו, או שנאמן גם במתכוין להעיד.²

בתחילת המשנה או מחדשים שנשים נאמנות במסל"ת ואנו יודעים שגם נאמנות בעדות רגילה. בסוף המשנה מובא דין עכו"ם שנאמנים רק במסל"ת אבל במתכוונים להעיד אינם נאמנים.

בין דין הנשים לדין עכו"ם מובא דין קטנים – והשאלה היא למה או צריכים לדמותם. ואפשר שנדמה אותם לנשים ויהיו נאמנים גם במתכוונים להעיד. אלא שאז קשה מדוע לא כתבו דין זה בשום מקום, דהרי בנשים ישנה משנה שמחדשת שנשים נאמנות בעדות אישה (פרק טז משנה ז) ולא מוזכר בה דין קטנים. או שנדמה אותם לדין עכו"ם שאינו נאמן במתכוין להעיד, אלא במסל"ת בלבד.

ובמשנה כתוב: ר' יהודה אומר: אפי' שמע מן התינוקות אומרים הרי או הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני. בין שהוא מתכוין, ובין שאינו מתכוין. ר' יהודה בן בבא אומר: בישראל – אע"פ שהוא מתכוין, ובעובד כוכבים אם היה מתכוין – אין עדותו עדות.

וצריך להבין על איזה חלק של המשנה מוסב הקטע "בין שהוא מתכוין ובין שאינו מתכוין":

1. הדרך הפשוטה היא לומר שקטע זה מוסב על הדין הסמוך אליו – דין הקטנים, והמשנה אומרת שקטנים נאמנים במתכוונים להעיד. וכך

² ההנחה היא שהוספת פרטים כוכ"ס רק פוטרת חשש צחוק אבל אינה הופכת את האמירה למסל"ת (צורת אמירה זו אינה מסל"ת) ז"א שגם אם יוסיף כוכ"ס בבי"ד לא יחשב מסל"ת. ובהבנה פשוטה מסל"ת עוקף חשש משקר, שאין או מסתמכים על העד אלא דבריו בצורה שנאמרו יוצרים אצלנו אומדנא שכך המציאות. (עיין ב"ש סימן יז ס"ק לו). ולכן לא כל ראשון שיכשיר עדות רק עם כוכ"ס, יסבור שאין הקטן כשר להעיד.

- כתב המאירי. לדרך זו קשה מדוע שינתה המשנה בלשונה שבדין קטנים נקטה לשון רבים ובדין זה לשון יחיד.
2. ה"ט"ז מפרש שקטע זה מדבר על כל העדים שנאמנים בעדות אישה (נשים עבדים וקטנים) וא"כ לא קשה מדוע שינתה התנא את לשונו. (ואין להקשות מדוע נקט לשון יחיד כאשר מתיחס לכמה פסולים. שהכוונה כן: אחד מאותם פסולים שאומר דבריו בין מתכוין וכו')
3. אפשר גם לומר שקטע זה מוסב על המשך המשנה – דברי ר' יהודה בן בבא, וא"כ יצא לנו שיש מחלוקת ולשיטת ת"ק גוי נאמן גם במתכוין להעיד. וזה תמוהה שהרי לא מצאנו בשום מקום דעה זו (קר"א) אולי ניתן לומר שאין מחלוקת אלא ריב"ב מפרש דברי ת"ק. אלא שלשון "ר"י אומר" מורה בדר"כ על מחלוקת.
4. דרך נוספת קיימת בראשונים, והיא לומר שקטע זה מוסב על הרישא של המשנה – ז"א על דין נשים. ומעבר לקושי בסידור המשנה קשה גם שהרי יש בהמשך משנה מפורשת שמדברת על כשרות נשים בעדות אישה. וגם צריך להסביר את לשון אפלו שמע מהנשים כפי שיבואר לקמן.

ד. דין הנשים

במשנה כתוב: "אפילו שמע מן הנשים" ופרש רש"י: "מסיחות לפי תומן". וצריך להבין כלפי מה נאמרה המילה "אפילו"? וייתכן להציע שתי אפשרויות:

1. אפשרות אחת והיא שברור למשנה שנשים כשרות להעיד בעדות זו, והמשנה מחדשת שאפילו אם מסיחות לפי תומן נקבל דבריהן. ז"א שיש חידוש לומר שאדם שנאמן בעדות יהיה נאמן גם במסל"ת וכך הבינו את המשנה היש"ש (שם סימן טו) והקרן אורה. ואולם בסוף המשנה כתוב "בישראל אע"פ שהוא מתכוין" משמע שמסל"ת עדיף על עדות והדברים סותרים! ועל כן צריך לומר שישנו יתרון וחסרון במסל"ת ביחס לעדות. החסרון במסל"ת – שכאשר אדם מתכוון להעיד, לוקח הוא אחריות על דבריו ולא יאמר דבר בצחוק ודבר שמסופק בו. ואילו במסל"ת אפשר שאמר דבריו בצחוק. וכיוון שקימת אפשרות זו אפשר שיוכל לבא לבי"ד ולהכחיש את הנאמר משמו, בטענה שאמר בצחוק. (עיין סעיף טו ח"מ ובי"ש). והיתרון במסל"ת הוא, שבמסל"ת חשש שקר נעלם לחלוטין שהרי אינו יודע שאנו "מקשיבים" לו ולכן נעלם לו האינטרס לשקר.

משא"כ בעדות. ומ"מ כותב הקרן אורה שברור שמסל"ת הוא חידוש גדול יותר שהרי בשאר עדויות אינו נאמן.

2. והאפשרות השניה היא שעד ששמע מעד אחר יכול להעיד. והמשנה מחדשת לנו שאפילו אם שמע מאישה. וכך פרש בשו"ת מהרח"ש. וא"ת מה חידוש בזה הרי יש משנה מפורשת בהמשך הפרק (מ"ז) שעוסקת בעדות אישה ושם מופיע דין של עד מפי עד? ועוד מדוע רש"י מעמיד את המשנה בנשים המסיחות לפי תומן, הרי חידוש המשנה הוא ביחס לאמירתה ולא ביחס לצורת אמירתה? ועונה מהרח"ש שמשנה זו נשנית לפני משנה ז, וכיוון ששם יש מחלוקת האם אנו מקבלים עדות אישה נקטה המשנה כאן עדות אשה המסיחה לפי תומה, באופן שהדין מוסכם לכו"ע.

ה. שיטת הטור

זה לשון הטור (אבה"ע יז):

אפי' שמעו מן התינוקות שאמרו מת פלוני בן פלוני בין כיונו לשם עדות בין כיונו שלא לשם עדות משיאין את אשתו ואם שומעין מהם שאומרים הרי אנו באים מקבורתו ואין סומכים עליהם להשיא אשתו אא"כ יאמרו כך וכך ספדנים היו שם וכך וכך הלכו אחר המטה שיש דבר שמורה על הענין שהוא אמת

ובפשט לשון הטור משמע א. שקטן כשר להעיד שהרי כתב בין כיוונו לשם עדות וכו', ב. לא בכל מקום אנו חוששים למשחק – ובאמירת "מת פלוני" א"צ סיפור דברים על מנת שנקבל את העדות.

הב"י מביא כמקור לדברי הטור את המשנה. "ר' יהודה אומר: אפי' שמע מן התינוקות אומרים הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני. בין שהוא מתכוין, ובין שאינו מתכוין," ז"א שהוא מבין שהדין בין מתכווין וכו' מוסב על, או גם, על דין קטנים.

בהמשך הדברים מקשה הב"י הרי לדברי הטור אין חילוק בין קטן לאשה באמירת "מת פלוני" וא"כ מדוע לא כלל התנא ברישא של המשנה גם את דין הקטנים.³

ומחמת שאלתו מציע ב' אפשרויות ללמוד דברי הטור. א. שסיום דבריו "ואין סומכים עליהם... אא"כ יאמרו כך וכך ספדנים היו שם" קאי גם על ראש דבריו "מת פלוני". ב. או שנמחוק את ה'ווי' מ"ואם שומעים מהם וכו'" ז"א שכל נאמנותם מותנת בסיפור דברים.

לפי שתי הצעות אלו בטור יוצא שקטן נאמן להעיד בב"ד אלא שאנו תמיד נחשוש למשחק. ובהגהות והערות מובא חידושי ר' אברהם בן חנניה בית אברהם ונראה שכך הוא גם מפרש את דברי הטור.

ולפי זה יוצא שהמשנה נקטה לשון שונה בין דין הקטנים לדין הנשים כדי ללמדנו שקטן צריך להוסיף פרטים ע"מ שנקבל עדותו, ולא נחוש למשחק.

הרש"ל מקשה על הסבר הב"י מלשון הטור שכתב שקטנים נאמנים ב"כיוונו לשם עדות". ומשמע שנאמנים באמירת עדות רגילה, ואינו סובל את הפרוש עדות עם הוספת פרטים.⁴

הדרישה מסביר את דברי הטור כפשוטם דהיינו שקטן כשר להעיד והחשש היחיד שיש לנו הוא חשש משחק. ובאמירה "מת פלוני" נגזר חשש זה.

ומה שהקשה בב"י מדוע לא נקט קטן בהדי אישה י"ל משום דהיה פשיטא לתנא דקטנים נאמנים באומרים "מת פלוני" (גם במסל"ת וגם בעדות) ולכן חידש דינו רק בנשים. ובהמשך המשנה מחדש שקטן נאמן גם באמירת "באנו מקבורת".

מהר"ם אלשקר (מובא בהגוה"ע על הטור) תמה על הדרישה, דהרי מצינו מקומות שבהם אין הקטן נאמן והאישה כן נאמנת, וא"כ מדוע למשנה כאן פשוט שקטן נאמן באמירת "מת פלוני" עד שאפילו אינה כותבת זאת. ובאישה המשנה טרחה לציין שנאמנות.

³ אגב מקושית הב"י מובן שלמד שחוץ מחשש משחק אין הבדל בין דין נשים המובא במשנה לדין קטנים, שאל"כ אין מקום לקושיתו. וא"כ חשוב לדעת איך למד את הדיוק במשנה "אפילו שמע מן הנשים אומרות" ולעיל הבאנו ב' אפשרויות ללמוד זאת.

⁴ מקושיתו נראה לומר שמבין שלדעת הב"י קטן נאמן בבואו להעיד.

אולי אפשר להבין את דברי הדרישה כעין תירוצם של ר' יעקב מלובלין ור' העשיל מקרקא וז"ל:

וי"ל דלרבנותא נקט בהא אפי' אמר כו"כ דרבנן וספדנין היו שם, אפשר דהיו משחקים כך.

ז"א שגם אחרי שהקטן מספר סיפור שלם, ואומר כו"כ, היה מקום לחוש למשחק יותר מאמירה סתמית "מת פלוני". ולכן המשנה העדיפה לחדש את הדין שקטן נאמן במסל"ת אפילו כשמספר סיפור, ולא מבעיה כשאומר מת פלוני.

תשובה נוספת לשאלת הבית יוסף מובא גם בהערות על הטור – עצי ארזים – דהטור אזיל לשיטתו דקטן נאמן בבי"ד. ואם היה כולל ברישא של המשנה גם קטן הו"א דקטן יהיה נאמן רק במסל"ת. ולפירושו צ"ל:

א. שהבין את פתיחת המשנה אפילו שמע מנשים – שהחידוש הוא כלפי עד מפי עד. וכמו שלמד המהרח"ש. ב. הבין שלדעת הבית יוסף אין קטן נאמן לבא לבי"ד להעיד אפילו בכוכ"ס, ולכן הקשה על הטור.

הב"ח על הטור כותב "וזה דבר שאין לו שחר דפשיטא דאין קטן נאמן להעיד אלא אם כן מסיח לפי תומו", וברור לו שגם הטור לא התכוון להכשיר קטן בעדות ועל כן מפרש בדעת הטור דהמשנה בדין קטן מחדשת ב' חידושים:

א. קטן מסל"ת נאמן.

ב. גדול השומע מקטן יכול להעיד אף אם בעת השמיעה מקטן לא דקדק ולא חשב להעיד. ועל חידוש השני חולק רבי יהודה בן בבא ואומר שרק אם כששמע כיוון להעיד יכול אח"כ לבא להעיד.

אלא דבשביל לפרש כך צריך לשנות את הגירסה במשנה ובמקום לגרוס בדברי רבי יהודה בן בבא "בישראל אע"פ שהוא מתכוין" צריך לגרוס "בישראל עד שיהיה מתכוין" ובזה פסק הטור כת"ק דיכול להעיד השומע גם אם לא נתכוון להעיד בעת השמיעה.

הדרישה מעיר על הב"ח שא"א לפרש כך בדברי הטור, שהרי הטור שינה מלשון המשנה וכתב "בין כיוונו לשם עדות וכו'" וכונתו לומר שמשפט זה מוסב על דין קטנים שנאמר גם בלשון רבים.

ו. רמב"ם, ב"י ושו"ע

כבר הבאנו (לעיל בדברי הטור) שלפי פרוש הבי"ק קטן נאמן בעדות בבי"ד אלא שאין נאמן באמירת מת פלוני מחשש משחק. ונראה שכן הבינו דבריו הט"ז והרש"ל כמו שכתבנו שם. וכמ"כ כתבנו שכשהבי"ק מביא את המשנה כמקור לדברי הטור הוא מצטט דקטנים נאמנים בין כיוונו בין לא כיוונו. ולא מביא בדבריו דרך אחרת לפסק המשנה. וכאשר מביא דברי הרמב"ם הו"י רק כדי לחלוק על שיטת הטור שב"מת פלוני" אין חשש משחק. א"כ אולי ניתן לומר שהבין ברמב"ם שאינו חולק על הטור במתכוונים להעיד.

בסוף דברי הבי"ק מפנה לתרומת הדשן – וההבנה הפשוטה בדבריו היא שהוא מתיר אישה ע"פ דברי קטן רק במסל"ת.⁵ והשאלה היא מדוע הפנה לדבריו. האם כדי ללמדנו שצריך מסל"ת או רק לציין לדעה חולקת שמצריכה מסל"ת ואין דעתו כך.

בתרומת הדשן הביא מחלוקת בין ראבי"ה לראב"ן דלשיטת הראב"ן הקטן נאמן במסל"ת רק אם אומר דבריו סמוך לזמן התרחשותם וכמ"כ אינו נאמן להעיד בגודלו מה שראה בקוטנו (הדין השני הוא גם לשיטת הראבי"ה). הרמ"א בדרכי משה הביא את המחלוקת הנ"ל ובהגותו על השו"ע פסק כראב"ן דבעינן לאלתר ואין נאמנים בגודלם. ובדבריהם פשוט שאין קטן נאמן להעיד בבי"ד. וכלל לא ציין שיש דעה חלוקה. וא"כ אולי הבין שהבי"ק מודה דאין קטן נאמן להעיד. דכאשר הכשיר הבי"ק אמירת מת פלוני רק בתוספת כוכ"ס, היינו לומר "מת פלוני" במסל"ת. ז"א שדרך אמירה כוכ"ס והוספת פרטים שאינם נוגעים לגוף היתר האישה, היא רק בדרך סיפור מסיח לפי תומו.

ברמב"ם בפרוש המשניות כתב וז"ל "מאמינין לדברי התינוק לדעת ר' יהודה בשני תנאים, האחד שישמע אותם אומרים הרי באנו מלספוד ומלקבור פלוני. השני שישמע אותם מתארים מקצת עניני ההספד, כגון שיאמרו כך וכך ספדנים היו שם, והיה שם פלוני ופלוני, ועשה פלוני כך, ואמר פלוני כך, וכל כיוצא בזה".

⁵ ובספר עזרת נשים ס"ק פא (מובא בספר חן טוב שם) רצה להוכיח דגם תרומת הדשן מכשיר עדות קטן בבי"ד ומה שכותב מסל"ת הכוונה היא שמוסיף פרטים על הסיפור כדי שלא נחשוש למשחק. ובספר חן טוב כתב לדחות ראיתו.

נראה ברור שהתנאי השני שמצריך הוא כדי לפטור חשש משחק דהרי מחשש זה אמרו בגמ' דצריך לומר כו"כ ספקני. והתנאי הראשון נראה בכוונתו שלא יאמרו אנו הולכים בלשון עתיד דאז אין נאמנים – וכמו שאמרה הגמרא "ודלמא לא אזלי"

וכתב על דבריו היש"ש – "הרי לך בהדיא דאין מועיל דברי התינוק אלא בסיפור דברים" (=מסל"ת), ז"א שמבין דאמירת כו"כ ספדני – מוכרחת להיות במסל"ת וכך יוצא לו שהרמב"ם מכשיר קטן רק במסל"ת, כמו שהסברנו ברמ"א.

על דבריו העיר החן טוב דאין סיוע לדברי היש"ש אלא לומר שאין נאמן במת פלוני. "ואפשר שעיקר סמיכתו של היש"ש על הכתבים (תרומת הדשן) סימן ר"כ ועל סברת עצמו דקטן עלול הטעות".

ז. בית שמואל

הבית שמואל ס"ק לד כותב "בטור משמע אפי' אינם מסל"ת אבל בפסקי מהרא"י סי' רכ כתב בשם א"ז דוק' כשהם מסל"ת אז נאמנים וב"ח מפרש דברי הטור ומ"ש בין כווננו ובין לא כווננו לעדות קאי על השומע אבל התינוקות צריך שיאמרו לפי תומן ולא משמע כן גם בט"ז השיג עליו."

ז"א הבית שמואל הביא את המחלוקת האם קטן נאמן להעיד. אולם קשה להכריע מדבריו כמי פוסק.

ובסעיף לג כותב "אבל אם שמע מפי שוטה או קטן – שאמר מת פלוני ולא אמר שאר דברים מעסקי מיתתו כגון כך וכך ספדנים היו שם, לא מהני. ואין חילוק אם הם מעידים או עד השומע מהם. כ"פ הרמב"ם וכן מפרש הב"י וב"ח דברי הטור".

משמע ממנו שהחסרון באמירת מת פלוני הוא כיון שלא אומר כו"כ ספדני ז"א חשש משחק. וממשיך וכותב "ומ"ש בסמוך דבעינן מסל"ת יש לומר דאיירי כאן דלא היה מסל"ת".

ודבריו לכאורה תמוהים – דהרי בראש דבריו כתב שהחסרון באמירת מת פלוני הוא מחשש משחק כיוון שלא אמר כו"כ ספדני. וא"כ מדוע צריך להוסיף חסרון נוסף – דלא היה מסל"ת. הרי אם היה מסל"ת ללא הוספת כוכ"ס אינו נאמן, ומאידך בעדות אפילו בתוספות פרטים כוכ"ס לא נאמן כמ"ש "דבעינן מסל"ת".

וכמה אחרונים דנו בדבריו :

שו"ת זכרון יוסף (אה"ע סי' יא) כתב וז"ל

ומ"ש בסמוך דבעי מל"ת. י"ל דצ"ל דלא בעי מל"ת כלומי דלמ"ש בסמוך דלא בעי מל"ת היכי שאומר עם קשור דברי א"כ י"ל דהכי מיירי דלא הי' מל"ת לכן אינו נאמן הואיל שאינו אומר שאר דבריו אבל במל"ת נאמן אפי' אינו אומר שאר דברי משא"כ לפי הב"ח [לב] דמפרש דהטור ס"ל דבעי מל"ת א"כ אף אם אמר שאר דברי בעי מסל"ת ש"מ היכי דאמר מת"פ לעד לא מהני אפי' במל"ת א"כ י"ל דכוונתו די"ל דגם הרישא מיירי באמר קישור דברי א"א דלא הסיח ל"ת.

בעל שו"ת זכרון יוסף משנה את הגרסא ולפ"ד יוצא שהב"ש מכריע שאין צריך מסל"ת בעדות קטן. וכיון שכל הסעיף מדבר גם במתכוין להעיד א"כ גם תחילת הסעיף שפסלנו אמירת "מת פלוני" הוא במתכוין להעיד והחסרון הוא שלא הוסיף פרטים. אבל במסל"ת נאמן באמירת מת פלוני, גם ללא הוספת פרטים.

וצריך להבין דלפי דבריו יוצא שכאשר אומרים במסל"ת מת פלוני נאמנים משמע שאין חשש למשחק באמירה זו, ומאידך משמע שאין אנו חוששים לשקר בילדים דהרי אנו מכשירים עדותם בבי"ד כשאומרים באנו מקבורת וא"כ מדוע לא יהיה הקטן נאמן באמירת מת פלוני במתכוין להעיד?

ונראה שצריך לומר בדבריו שיש בקטן גם חשש משקר, וכאשר הקטן מסל"ת אין חוששים לשקר. ויש דרך נוספת להתגבר על חשש השקר שלנו בקטן שאם הקטן מספר סיפור עם פרוט דברים, בטל לנו חשש משקר (או מחמת שאינו מתוחכם להמציא סיפור עם הרבה פרטים או שכול שאומר יותר פרטים גדל הסיכוי שנתפוס אותו בשקר) מלבד זה הוא סובר שאין אנו חוששים למשחק באמירת מת פלוני. כך שהוספת הפרטים פוטרת שתי בעיות: א. חשש משחק. ב. חשש שקר. ולכן אם יאמר בבי"ד "מת פלוני" עדיין אנו נחשוש לשקר, אבל אם יאמר "מת פלוני" במסל"ת אין חשש שקר, ובאמירה זו גם אין חשש משחק.

יש אפשרות אחרת להבין בדבריו – דאין חשש משקר כלל בקטן ולכן נאמן בכל מקום באמירת כו"כ. אלא בתמיר יש חשש למשחק גם באמירת "מת פלוני" וכאשר אומר במסל"ת יורד חשש זה. אבל אין סברא לומר כך, דאדרבא מסל"ת יוצר חשש גדול יותר למשחק.

(יש עדיין מקום להבין בדבריו – האם כאשר אנו מקבלים עדות קטן בבי"ד בהוספת דברים – היינו מדין מסל"ת בבי"ד. או מבין עדות שבטל ממנה חשש השקר).

דרך שלישית בהסבר דבריו כתב בספר חן טוב – וז"ל: "כוונתו דכשאומר כו"כ ספדני קרי ליה הבי"ש מסל"ת (כמ"ש הרח"ש וע"נ) דלהא מלתא מקרי לפי תומו דלא הוי כמצחק, וכלומר דמאי דמבואר ברמב"ם ובמחבר דבאומר מת פלוני לחוד לא מהימן היינו משום דלא היה מסל"ת כלומר שלא אמר כו"כ ספדני דגם באומר מת חיישינן דמצחק אבל כשאמר כו"כ ספדני וכו' אפילו לא אמר אנו באים מקבורתו אלא אמר מת נאמן גם לרמב"ם והמחבר וכה"ג כתב בכתבים (תרוה"ד) שם בשם הר"א – וכ"מ בט"ז."

ובהמשך "אבל מה שכתב הבי"ש בס"ק ל"ד דבטור משמע אפילו אין מסל"ת על כורחך אין רצונו לומר דלא אמר כו"כ ספדני... ר"ל אפילו בא לבי"ד ומכוון להעיד..."

יוצא מדבריו דזה שהרמב"ם והמחבר לא מכשירים אמירת מת פלוני אינו קשור למחלוקת האם קטן נאמן בעדות בבי"ד, אלא רק לחשש משחק.

הבית מאיר כתב "רצונו לומר דלמה שכתב בסמוך ס"ק לד דהדין דבבא דסיפא שמע מהתינוקות איירי דוקא במסיח לפי תומו ועל כרחך לומר דסתם אמירה זו היא לפי תומו דהא לא נזכר במשנה ורמב"ם מסיח לפי תומו יש לומר הא סתם אמירת מת להכי לא מהני משום דלא הוי סתמא לפי תומו, הא ידעינן שאמר מת לפי תומו נמי מהימן. ומה שאין כן אילו הסיפא איירי במתכוין להעיד אם כן נאמנות קטן במסיח לפי תומו אין לו מציאות כלל במשנה ובכל עניין בשאומר מת סתם לא מהני".

וכוונתו לומר שלאחר שהכרענו שקטן לא נאמן בבי"ד באמירת "באנו מקבורת" אלא במסל"ת א"כ אפשר להסביר שהפרש בין אמירת "מת פלוני" ל"באנו מקבורת" הוא דאמירת "מת פלוני" מסתמא לא הוי מסל"ת.⁶ ולא מחמת שגם באמירת מת פלוני יש חשש משחק עד שיאמר כו"כ ספדני. ולכן אם יאמר מת פלוני מסל"ת יהיה נאמן.

אבל אם היינו מסבירים שגם באמירת "באנו מקבורת" נאמן אפילו בבי"ד א"כ ההפרש בין האמירות חייב להיות רק בחסרון הדברים כוכ"ס.

⁶ יש מקום להעיר שהרי בדין נשים הביא אמירת מת פלוני כאמירה במסל"ת. ואולי אפשר לחלק בין נשים לקטנים.

קטן בעדות אשה

(נראה שאין מדבריו קושיא על שו"ת זכרון יוסף דמכשיר אמירת "באנו מקבורת" בבי"ד. ומכשיר גם אמירת "מת פלוני" מסל"ת ללא הוספת פרטים שההבדל בין האמירות הוא דבאמירת באנו מקבורת חייבים לומר כו"כ ביש חשש לשחוק).

יוצא, א"כ, שיש לנו ג' שיטות בהבנת הבי"ש :

א. חן טוב – אין התייחסות לנאמנות קטן בעדות בבי"ד בסעיף זה, ובסעיף לד הביא את המחלוקת האם קטן כשר להעיד בבי"ד ואין הכרעה בדבריו.

ב. שו"ת זכרון יוסף – קטן נאמן להעיד בבי"ד.

ג. בית מאיר קטן אינו נאמן להעיד בבי"ד.

ולסיכום ראינו שהטור למד להתיר אישה ע"י עדות הקטן וכך הבין הדרישה. בדברי הבי"א אפשר להבין בשני אופנים. וכך מוכח באחרונים. וגם ברמב"ם אין הדבר מוכרע.

ולמרות שהיש"ש הזהיר מאוד שלא להתיר אישה ע"י עדות קטן, נמצאו אחרונים שהכריעו להקל וביניהם שו"ת זכרון יוסף שהבאנו לעיל וגם בספר עזרת נשים (שם ומובא בחן טוב).

ה. גיל הקטן

לשון השו"ע (סעיף יג): זה שאמרנו שעד מפי עד כשר בעדות אשה, בדי"א, ששמע מפי בן דעת שמת פלוני, כגון עבד או שפחה. אבל אם שמע מפי שוטה או קטן, אינו מעיד ואין סומכין על דבריהם.

אחרונים רבים נקטו שלרמב"ם ולשו"ע קטן אינו נאמן להעיד וכנראה למדו זאת מההשוואה של קטן לשוטה דברור לכו"ע שאין שוטה נאמן לבא לבי"ד ולהעיד. ביניהם יש שלמדו מההשוואה לשוטה דלא בכל קטן מדובר וכפי שיפורט להלן.

א. נוב"י (מ"ק תשובה מא) לא מכשיר עדות של אדם בן תשע עשרה אלא אם נדע שהיו לו שערות בזמן שראה העדות, דלא סמכין אחזקה. והובאו דבריו בפת"ש ס"ק נו.

הבית מאיר, ובשו"ת עין יצחק (חי"א אה"ע סימן מג) כותבים, דאין צריך כלל לבדוק אם הביא שערות ואף אם וודאי אין לו שערות – די לנו גדלות שנים, ועיין בשו"ת עין יצחק שמוכיח דיש הגדרה כזו לגדלות גם בדינים אחרים.

ב. רע"א (סימן צב), ועין יצחק (שם) הביאו שהרמב"ם הלכות יבום וחליצה פרק ד הלכה לא כותב "ואפילו אשה או עבד או קטן שהוא מכיר ונבון נאמנין לומר זה הוא פלוני אחי פלוני וזו היא יבמתו וחולצין על פיהן מה שאין כן בשאר עדיות של תורה בין לעדות ממון בין לעדות איסור, שזה דבר העשוי להגלות הוא ואפשר לידע אמתת הדבר שלא מפיהן כענין שבארנו בסוף הלכות גירושין. ומשמע מהרמב"ם שקטן נבון נאמן להעיד במקום שזה דבר העשוי להתגלות.

ובסוף הלכות גירושין הרמב"ם כותב שעד אחד ואישה ושפחה – כשרים לעדות אישה מחמת דהוי מלתא דעבידא לגלויי.

ז"א שהרמב"ם סובר שעדות אישה היא דבר העשוי להתגלות ומזה יוצא שקטן צריך להיות נאמן להתיר. ומדוע כתב הרמב"ם שקטן אינו נאמן?

אלא שמוכרחים לומר שקטן עליו דיבר הרמב"ם שאינו נאמן בבי"ד, הוא דומיא דשוטה – שאין בו דעת (ואז נאמן במסל"ת עם תוספת כוכ"ס).

וכך כתב הט"ז בדעת הרמב"ם דכשהגיע הקטן לעונת הפעוטות יהיה נאמן בבי"ד אלא שעדיין אפשר להסתפק האם נחשש בקטן זה לצחוק.

ובדעת הטור כתב, שהבין שהמשנה מדברת רק בקטן שהגיע לעונת הפעוטות ובהא נאמן לומר בבי"ד מת פלוני. ועדיין יש מקום להסתפק האם קטן שלא הגיע לעונת הפעוטות נאמן במסל"ת עם תוספת כוכ"ס.

ובחן טוב כתב להכריע את שתי ספקותיו של הט"ז להקל מכח אין ספק מוציא מידי וודאי. ויוצא מדבריו א – קטן שהגיע לעונת הפעוטות נאמן להעיד בבי"ד. וגם אין חשש שיאמר דבריו מחמת משחק. ב – קטן שלא הגיע לעונת הפעוטות נסמוך על דבריו במסל"ת בהוספת כוכ"ס.

ט. דין לאלתר ולהעיד בגודלם

בתרומת הדשן (כתבים רכ) מביא מהאור זרוע "דכתב בשם ראב"ן דקטן מסל"ת לאלתר כשר לעדות אישה וראב"י"ה כתב דאפילו לאח"ז סמכינן אקטן בעדות אישה ובמסל"ת, אבל במתכוין להעיד לא סמכינן עליה אפילו להעיד בגודלו מה שראה בקוטנו משא"כ בשאר מילי דרבנן דבעודן קטנים המנוהו רבנן אפילו להעיד עכ"ל". וברמ"א פסק – שנאמנים רק לאלתר ואפילו הגדילו אח"כ אינם יכולים להעיד מה שראו בקוטנן. והב"ש כתב

שההכרעה בדין זה תלויה במחלוקת האם מחמירים היכא די ש פלוגתא ועיי"ש ובפתי"ש ס"ק נט.

ז"א שישנם ב' דעות האם קטן יכול להעיד לאח"ז. הראב"ה סובר שגם אם אומר דבריו במרחק זמן משעת המקרה אנו נקבל דבריו. אלא שמצריך שיהיה מסל"ת. ומשמע שהחשש הוא שמא ישקר. אולם הראב"ן כתב שקטן נאמן רק אם מעיד סמוך לראיית המעשה, וצריך להבין ממה חושש הראב"ן.

באופן פשוט נראה לומר שאנו חוששים שכעבור זמן ישכח הקטן את המעשה אבל לא ימנע מלומר עדות זאת, ויאמר בדדמי. לעומת גדול שגם אם אולי יש חשש שישכח.⁷ לא יספר דברים אילו בדדמי (אנו אומרים מעין סברא זו לענייני עדות בשטר שנמצא בכתב ישראל – שאם הכתוב בשטר לא היה נכון לא היה הישראל משאיר שטר זה קיים. ז"א שגם במסל"ת יהודי לוקח אחריות על דבריו).

ואכן בספר עזרת נשים כתב שגם הראב"ן שמכשיר רק עדות לאלתר בקטן מודה שנוכל לסמוך על דברי קטן שהגדיל, – כיון שכל חששינו הוא שהקטן יאמר בדדמי א"כ כאשר הוא כבר גדול אין לנו לחוש שיאמר בדדמי ולכן נתיר אישה ע"פ דבריו. ונמצא שמצד דין "לאלתר" אין שום מניעה להעיד אח"כ בגודלו. ומכיוון שהעזרת נשים מכריע שקטן נאמן לבא לבי"ד להעיד, ואין אנו חוששים שישקר אין זה נחשב גם לתחילתו בפסול, כיוון שאין דין לאלתר מחמת פסול בקטן אלא חשש בעלמא שמתבטל כאשר הקטן גדול.

אולם מהיש"ש יבמות פט"ו סי' יד משמע שדין לאלתר נובע מחשש אחר. שכתב לחלק ולהכריע בין הראב"ן לראב"ה דהיכא שהקטן הוא מסל"ת גמור בהקדמת דברים אנו נאמין לו גם לאחר זמן – כראב"ה. אבל אם הקטן לא אמר הקדמת דברים וקישור דברים, אע"פ שאמר מסל"ת אנו נאמין לו רק לאלתר – כראב"ן.

ונראה שהחילוק בין "מסל"ת" ל"מסל"ת גמור" הוא שמסל"ת גמור מכסה יותר אפשרויות ליפול בשקר.⁸ וא"כ נראה לדבריו שהחשש שלנו הוא שאח"ז הקטן ישקר בכוונה ולכן צריך מסל"ת גמור. אבל כאשר אומר לאלתר אין

⁷ שהרי לא מצאנו פסול להעיד מחמת הזמן שחלף משעת המעשה.

⁸ קשה לומר שלאח"ז אנו נחשוש לאמירה בדדמי דא"כ מה מועיל לפטור זאת כאשר הקטן מסל"ת גמור? ואולי אפשר להסביר בדבריו בהצריכו מסל"ת גמור – היינו שמחמת רוב הפרטים אנו נבחין שאין כאן שקר אך עדיין קשה. במה שיד זה לביטוי מסל"ת גמור?

אנו חוששים לשקר בכוונה – וזה אולי מחמת שזה יותר מלתא בעבידא לגלויי.

וא"כ יוצא לדבריו שגם ראבי"ה וגם ראב"ן חוששים בקטן לשקר. וכאשר יגדיל גם לא נאמין לו מחמת שתחילתו בפסלות.

אולם היש"ש שם סימן כ"ב' כותב לחלוק על דברי הרא"ש, ומכשיר בדיעבד עד שתחילתו בפסלות. ובהתייחסותו לקטן כותב "ולא דמי לגדול שלא יעיד מה שראה בקוטנו – היינו משום שלא היה בר דעת באותה העת ואף עתה לא יוכל להעיד על בוריה".

ז"א שאנו חוששים שאחר שעבר זמן, הקטן לא יוכל להעיד, כיוון שלא ראה טוב ואינו זוכר טוב. וא"כ גם לאח"ז אנו לא נוכל להאמין לו גם אם יהיה מסל"ת גמור (החשש הוא שגם כאשר יגדיל יקבעו בו זכרונות הילדות ויחשוב שזה מה שראה) ובאמת בסימן יד כאשר מכשיר עדות קטן לאח"ז במסל"ת גמור כותב "רק שלא יהיה שם עניין שנוכל לומר שאומר בדדמי".

ולפ"ד יש מקרה שבו אין חשש לומר בדדמי – וזה אולי כאשר הקטן מעיד מפי עד וכד' ונאמן לאח"ז ואפילו בגדלות גם יהיה נאמן להעיד שהרי היש"ש אינו חושש לתחילתו בפסלות (בדיעבד) אולם אף אחד לא כתב זאת בדבריו. ובספר חן טוב מעיר זאת ומשאיר זאת כסתירה בדבריו.